

PAPER DETAILS

TITLE: Ortaçağ Anadolu'sunda Türk-Islam Medeniyetinin Olusmasi (636-1100)/Creation Of Turk-Islam Civilization In The Anatolian Middle Age (636-1100 A.D.)

AUTHORS: Gürhan BAHADIR

PAGES: 113-126

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/182980>

ORTAÇAĞ ANADOLU’SUNDA TÜRK-İSLÂM MEDENİYETİNİN OLUŞMASI (636-1100)*

Yrd. Doç. Dr. Gürhan BAHADIR

Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Hz.Ebubekir (632-634) halifeliğinin ikinci yılında Arap yarımadasının dışına Şam bölgesine sefer yapmayı kararlaştırdı. Ebu Ubeyde b. Cerrah komutasında İslâm ordusu, 634 yılında yapılan Yermuk savaşında Bizans ordusunu hezime uğrattıktan sonra Şam’ın kuzeyine ilerledi. Şam bölgesini fethettikten sonra Antakya’yı alarak Anadolu topraklarına girdi. İslâm ordusunun Anadolu’ya girmesiyle Bizans İmparatoru Herakleios, Antakya’dan Erzurum’a kadar uzanan geniş bir bölgeyi boş bıraktı. Böylece İslâm bölgesi ile Bizans arazisini ayıran Toros dağlarından Erzurum’a kadar hudud oluştu ve bu hududun arkasındaki Bizans şehirlerinin (Tarsus, Antakya, Maraş, Malatya, Erzurum) İslâm hâkimiyetine girmesiyle Sugur-Avasım şehirleri oldular. Emevi ve Abbasi devletlerinin Anadolu’da uç sınır şehirleri (Tarsus, Antakya, Malatya ve Kalikala (Erzurum) şehirleri en mühim gaza üsleri idi. 960 yılında Bizans ordusunun Anadolu’da taarruza geçmesiyle Abbasi Sugur-Avasım şehirleri Bizans Devleti’nin hâkimiyetine girdi. Bu olay ile Anadolu’nun doğusunda üç asırdan fazla bir süre devam eden İslâm hâkimiyeti sona ermiş oldu. Fakat Bizans Devleti’nin hâkimiyeti altında (968-1084) Anadolu’daki Sugur-Avasım şehirleri Türk- İslâm kimliğini kaybetmedi. Bununla beraber XI. yüzyılın başlarında Büyük Selçuklu Devleti’nin kanadı altında Türkmenlerin Anadolu’ya gelmesiyle Anadolu’da Bizans’ı tehdit eden yeni bir güç ortaya çıkmış oldu. Türkmenler, XI. yüzyılın başından itibaren keşif amacıyla başlattıkları Anadolu akınlarını bu yüzyılın sonlarına doğru fetih ve iskân amaçlı olarak şiddetlendirerek devam ettirdiler. Bu akınların bir sonucu olarak Anadolu’nun fethi ve Türkleşmesi gerçekleşti.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Tarihi, Türk- İslâm Medeniyeti

CREATION OF TURK-ISLAM CIVILIZATION IN THE ANATOLIAN MIDDLE AGE (636-1100 A.D.)

Abstract

As the first Caliph, Abu bakr decided to make a military expedition in Damascus region in the second year of his caliphate reign. Outside of Islam army, under Ebu Ubeyde b. Cerrah’s control, routed Byzantine army at Yermuk war in 634 A.D. and moved ahead the North of Damascus. After conquering Damascus region, Muslims entered Anatolia by capturing Antioch in 636 A.D. Herakleios, Byzantine Emperor, evacuated a large land from Antioch to Erzurum due to the obstruction of Anatolia by Islam army. Thus, the border between Islam region and Byzantine area came about from Toros mountains to Erzurum. In this case, the cities behind this border (Tarsus, Antioch, Germania, Melitene, Theodosiopolis) were dominated and made Sugur-Avasım cities by Muslims. Tarsus, Antioch, Theodosiopolis, the border cities at tip of Anatolia, are the most important base of Umayyad and Abbasid States. However in 960 Byzantine army attacked these Abbasi Sugur-Avasım cities in Anatolia, so these cities were dominated by Byzantine, Which caused Islam domination in the east of Anatolia for three centuries. Nevertheless Sugur-Avasım cities couldn’t lose its identity of Turk-Islam despite the domination of Byzantine. On the other hand, in the beginning of XIth century. Turkmens started their raids exploratory in Anatolia in the begining of XIth century. And then They continued vehemently their raids to conquere and setle in Anatolia end of this century . As a result of these raids Anatolia was conquered and Turkized by Turks.

Key Words: Anatolian History, Turk-Islam Civilization

* Bu makale, I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumunda (27-30 Eylül 2010 Kayseri) sunulan aynı başlıklı bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Anadolu'ya İslâmiyet'in Gelişi

İlkçağlardan beri birçok kavim Anadolu topraklarında Dünya tarihini etkileyen önemli izler bırakmışlardır. Anadolu tarihi üzerine hatırı sayılır adette tarihçi çalışmış ve bir hayli hususatı umumi hatlarıyla izah etmiş oldukları halde bu diyarın bin dört yüz seneye yakın bir zamandan beri geçirdiği “İslâmiyet Devresi” ile alakalı çok fazla eser bulunmamaktadır. Hatta şimdiye kadar Müslüman Anadolu'ya ait velevki sathi olsun, umumi bir taslak bile yapılmamıştır. Halbuki, bugün bizim bu Müslüman Anadolu'ya dair bildiğimiz umumiyetle Bizans mürevvîhlerinin yazdığı eserler ile bazı İslâm müelliflerin verebildikleri cüz'î bilgilerden ibaretti. Böyle olmakla beraber, ihtimal ki burada Ortaçağ Anadolusuna ait umumi bir taslak çizmek yolundaki bu teşebbüs biraz cüretkârane sayılabilir. Buna rağmen ilmin burada yapacağı ne gibi vazifelerin olduğunu muhasebe yaparak Türkiye Tarihi'nin önemli bir devrini seri hatlarla resmetmek gerektiği düşüncesiyle bu çalışmaya başladık.

Bizans döneminde Anadolu, Küçük Asya'nın batısında bulunan bir bölgeye (Thema) verilen isimdi, diğer yandan bugünkü tarihi coğrafyada Anadolu, Orta Asya'nın batı uzantısı olarak nitelendirilir. Orta Asya'nın batı uzantısı olan Anadolu'ya İslâmiyetin gelmesi yedinci yüzyıl başlarında uzun yıllar süren Bizans-Sasani savaşlarının sona ermesini müteakip oldu. İslâmiyetin Anadolu'ya girmesinden önce VII. yüzyılın başında Anadolu'da mücadele eden iki büyük devlet vardı. Bu devletlerden biri Bizans diğeri Sasani idi. Anadolu Mezopotamyasında yaşayan halk asırlardan beri Bizans ve İran tarafından maruz bırakıldıkları baskılar yüzünden mazlum ve mağdur bir vaziyette, Bizanslılar ve Sasanilerin Müslümanlarla arasındaki mücadelenin sonucunu beklemekte, Müslümanların gelip kendilerini kurtarmalarını arzulamaktaydılar (Arnold, 1971: 96). VII. yüzyılın ortalarına doğru Müslüman Araplar siyasi birlikteliklerini sağlayarak Arabistan çöllerinde İslâm Devleti kurdular. İslâm Devleti, VII. yüzyılın başlarında Bizans-Sasani Devletleri'nin karşılıklı yaptıkları savaşlar sonucunda yorgun düşmelerinden faydalanarak Anadolu'ya giren İslâm ordusu, Anadolu'nun doğusunda hızla ilerledi. İslâm ordusunun Anadolu'da hızla ilerlemesi karşısında Bizans Devleti Anadolu'nun içlerinde savunma savaşı yapmaya başladı (Glubb, 1963: 20).

H. Ebubekir (632-634), halifeliğin ilk yılında irtidat edenlerin işini bitirince Şam bölgesine sefer yapmayı kararlaştırdı. Şam bölgesine yapılan bu sefer için Mekke, Taif, Yemen ehline ve Hicaz'daki bütün Araplara mektup yazarak onların İslâm ordusuna katılmalarını istedi. H. Ebubekir'in davetine icabet eden Müslümanlardan oluşan İslâm ordusu Ebu Ubeyde b. Cerrah komutasında Şam'a hareket etti (Belâzuri, 2002: 156). Böylece Şam bölgesinde ilk İslâm fetihleri başlamış oldu.

Ebu Ubeyde b. Cerrah komutasında İslâm ordusu, 634 yılında yapılan Yermuk savaşında Bizans ordusunu hezimeye uğrattıktan sonra Şam'ın kuzeyine doğru ilerledi. İslâm ordusu, Kuzey Suriye'yi fethettikten sonra Antakya'yı alarak Anadolu topraklarına girdi (İbnü'l Esir, 1987: 86). H. Ömer (H.13-237/M.634-644)

devrinde Şam (H.13/M.635) Antakya (H.15/M.636)'ın alınmasıyla X. yüzyıla kadar sürecek olan Bizans- İslâm mücadelesi başlamış oldu (İbnü'l Esir, 1987: 415; Abu'l Farac, 1999: 175-178). İslâm ordusu, Şam bölgesine doğru geldiğinde Bizans İmparatoru Herakleios, eşi Martina ve oğlu Herakleios ile birlikte Antakya'da bulunmaktaydı. İslâm ordusu, Antakya'ya gelmeden İmparator Herakleios, buradan ayrılarak İstanbul'a gitti. İmparator İstanbul'a ulaştığında kardeşi Theodore Trithirios'u büyük bir Bizans ordusunun başında İslâm ordusunun Anadolu'da ilerlemesini durdurmak için gönderdi (Nikephoros, 1990: 69). Belâzurî, Herakleios'un Yermuk Savaşı'ndan sonra Şam bölgesinden İstanbul'a giderken şu şekilde konuştuğunu haber vermiştir. “ *Ey Suriye! Sana selam olsun! Bir daha görüşmemek üzere selam! Bundan sonra sana hiçbir Bizanslı, uğursuz çocuk dünyaya gelmedikçe korkusuzca giremeyecektir. Keşke bu çocuk doğmasa! Burası düşman için ne güzel bir ülkedir.*” Herakleios bu sözünü Şam toprağının çok fazla otlağı bulunduğunu kastetmişse de kanaatimizce Suriye bölgesinin artık ebediyen ellerinden çıktığını anlatmak istemiştir (Belâzuri, 2002: 195).¹

Hız. Ömer döneminde ilerleyen İslâm ordusu, Şam bölgesinin tamamını fethettikten sonra Antakya'yı alarak Anadolu'ya girdi. Bizans İmparatoru Herakleios, Anadolu'ya giren Müslüman Arapları durdurmak için Bizans halkına Müslüman Araplarla ticaret yapmamaları için 30 lbs.(13,5 kilo) altın dağıttı. Böylece Müslüman Araplar Anadolu'nun doğusunu fethedebildiler (Nikephoros, 1990: 69). Bununla beraber İmparator Herakleios, İslâm ordularının Anadolu'da hızla ilerlemesi karşısında Antakya'dan Erzurum'a kadar uzanan geniş bölgeyi boş bıraktı. Bu sebepten İslâm bölgesi ile Bizans arazisini ayıran Toros dağlarından Erzurum'a kadar uzanan hudud oluştu ve bu hududun arkasındaki Bizans şehirlerinin (Tarsus, Antakya, Maraş, Malatya, Erzurum) İslâm hâkimiyetine girmesiyle bu şehirler Sugur-Avasım şehirleri olarak Bizans- İslâm hudud bölgesinde İslâm Devleti'nin koruyucu kaleleri haline geldiler (Belâzuri, 2002: 243; Honigman, 1970: 36). İslâm ordusunun Anadolu'ya girmesinden sonra Toroslar'da karşılaştığı mukavemet, burada üç yüzyıl sürecek yeni bir yapılanmanın ortaya çıkmasına sebep oldu. Anadolu'da Antakya'dan Erzurum'a kadar uzanan hudut bölgesi üç yüzyıl boyunca bozulmadı.

Bizans ile İslâm Devleti arasında bulunan hudut bölgesinde İslâm ordularının yazlık ve kışlık Anadolu seferleri devam etti (İbnü'l Esir, 1987: 500). Bizanslıların Anadolu'ya giren İslâm ordularına arkadan saldırmalarından dolayı, yaz ve kış ordularının komutanları, Bizans ülkesine girdiklerinde dönünceye kadar boş kalelerde çok sayıda asker bırakırlardı (Belâzuri, 2002: 234).

Müslüman Arap komutanlar, yurtlarına selamete dönmeyi sağlamak için, şehirleri tahrip ettiler ve ahalisini kovdular. Bu bilhassa Muaviye döneminde yapıldı.

¹ Bkz. Herakleios'un Şam halkına vedası ile alakalı bilgi için İbn Kesîr'e de müracaat edilebilir: “Selam sana ey Suriye! Bir daha görüşmemek üzere selam! Bundan sonra sana hiçbir Bizanslı korkusuzca giremeyecektir.” Herakleios'un bu davranışı ne kadar güzel, fakat Bizanslılar için de ne kadar büyük bir musibetti (el-Bidâye ve'n-Nihâye, 7. Cilt, s. 91).

Fakat sonraları da aynı şekilde hareket edildi. Antakya, Misis, İskenderun ve Toros dağları arasındaki bölge bu vaziyette idi(Honigman, 1970: 37). Müslüman Araplar, Emeviler zamanında bu bölgeye yerleşerek Bizanslılar tarafından tahrip ve terk edilmiş olan muhtelif şehirleri tahkim etmeğe başlamışlardır. Stratejik bakımdan mühim olan yol kavşakları ve Toros geçitlerine hâkim olan Tarsus, Adana, Ceyhan, Maraş ve Malatya şehirleri sınır bölgesindeki Arap askeri üsleri haline geldiler. Bunlar Şam bölgesindeki Kinnesrin askeri mıntıkasına bağlı idiler. Kinnesrin askeri sahasında bulunan Avasım şehirleri, Antakya, Kurus ve Menbiç şehirleriydi. Bu askeri sınır ve savunma sahalarına Avasım (koruyanlar) adı verildi. Kinnesrin'e bağlı bu Avasım şehirlerinin haracı yıllık 1400 dinardı (İbn Hurdadbih: 17).

Şam Valisi Muaviye'nin komutasında Anadolu'ya yapılan seferler Hz. Osman sonrası halifelik mücadelesi sebebiyle inkıtaya uğradı. Halifelik mücadelesi sonunda halife olarak Emevi Devleti'ni kuran Muaviye (660-680) bir süre inkıtaya uğramış Anadolu fetihlerine tekrar ehemmiyet verdi(Wellhausen, 1963: 53). Emevi Halifesi Muaviye, İslam donanmasının desteklediği İslam ordusuyla Bizans'ın başkentini alarak Anadolu'nun fethini tamamlamak için 678 yılında Anadolu'ya girdi ve İstanbul'u kuşattı. Bizans'ı bu kuşatmadan "Grejuva ateşi" kurtardı. Bu yeni ve tesirli silah sayesinde Bizans donanması Emevi donanmasından daha üstün duruma geldi(Vasiliev, 1935: 272). Bizans, İstanbul surları önünde Emevi ilerlemesini durdurduktan sonra taarruza geçti. Bizans'ın 678'deki zaferi küçümsenemez çünkü bir çığ gibi ilerleyen İslam fetihleri ilk defa gerçekten durdurulmuştu. Müslüman Arapların şiddetli hücumuna karşı Avrupa'nın müdafaası bakımından IV. Konstantinos'un bu zaferi bütün dünya tarihi ölçüsünde ehemmiyetli bir dönüş noktasıydı. İstanbul'un o zaman tecrübe ettiği Müslüman Araplara karşı taarruzu en sert ve şiddetli olanı idi. Bizans tahtı İslam ordusu taarruzuna karşı son engeldi. Gerçek bu ki Bizans, sadece Bizans devletini değil aynı zamanda Avrupa'yı da savunuyordu(Ostrogorsky, 1981: 112). İslam donanması İstanbul kuşatması sırasında tam bir felaket yaşadı. İslam donanması bu kuşatmada bütün gemilerini kaybetti(Theophanes, 1997: 469).

Hız. Ömer döneminde İyad b. Ganem komutasında İslam ordusu Anadolu'nun Mezopotamya bölgesini fethetti(Uçar, 1990: 69). Halife Hz. Ömer, 644 yılındaki suikast sonucu vefat etti. Ömer'in vefat etmeden önce tayin ettiği şura Hz. Osman'ı halife seçti. Halife Osman, Muaviye'nin Şam valiliğine devam ederek, Anadolu fethine devam etmesini istedi. Böylece Muaviye, Bizans'a karşı gazaları daha büyük bir ehemmiyetle ele aldı. Şam Valisi Muaviye, 645 yılında Anadolu'ya bir sefer düzenledi. Bu seferde ordusunu ikiye ayırdı. Birinci orduyu Habib b. Mesleme komutasında Maraş-Elbistan yolunu kullanarak Mezopotamya bölgesi tarafına gönderdi. İkinci ordu Muaviye komutasında Pozantı geçitlerini kullanarak Kapadokya-Kayseri tarafına yöneldi (Belâzuri, 2002: 211). İslâm ordusu Kayseri'ye kadar geldi ve şehri kuşattı. Fakat Muaviye şehrin surlarını aşamayacağını anlayınca şehir halkına şehrin kapılarını açma teklifinde bulundu. Şehir halkı buna razı olmadı.

Böylece Muaviye, askerlerine bölgeyi tahrip etmelerini emretti ve sonra İslâm ordusu Pozantı yolunu kullanarak Şam'a geri döndü (Süryani Mihail, 1944: 32).

Muaviye 642-651 yılları arasında Anadolu içlerinde ve Akdeniz kıyısında birçok şehri fethetti. Fakat deniz hâkimiyeti Bizans'ta olduğunda bu şehirlerin emniyeti sağlanamıyordu. Muaviye, bu gerçeği gördü ve Şam bölgesinde ilk İslâm donanmasını oluşturmaya başladı (Uçar, 1990: 78).

Emevi Halifesi Muaviye'nin 680 yılında vefatından sonra oğlu Yezid b. Muaviye'nin üç yıllık hilafet dönemi Emevi Devleti'nde iç karışıklıkların hâkim olduğu dönem idi. Bu dönemde Anadolu'da Bizans'a karşı yapılan akınlar durdu. Abdülmelik b. Mervan (685-705) halifeliği döneminde Anadolu'daki Bizans'a karşı yapılan akınları yeniden ele aldı. Antakya Patriği, 711 yılında Emevi Halifesi Velid (705-715)'in huzuruna çıktı. Halife Velid, Antakya Patriği'ni taltif ettiği sırada Bizans İmparatoru Philippikos, Ermenilere zulüm etmeye başlamıştı. Ermeniler bu zulümden kaçarak Müslümanlara sığınmaya başladılar. Halife Velid ferman göndererek Bizans zulmünden kaçan Ermenilerin Malatya'ya yerleştirilmesini istedi. Malatya civarına yerleştirilen Ermeniler bu bölgede çoğaldılar ve kuvvetlendiler. Ermeniler, Emevi halifesinin yardımlarından dolayı Emevilerin Anadolu'da hâkimiyet kurmalarına destek oldular. Ermeniler Anadolu'da Emevilerin hâkimiyet kurmaları için yardım ederken Bizans'a düşmanlık etmeye başladılar (Süryani Mihail, 1944: 66).

Anadolu'da İlk Türk-İslâm Kaynaşması

Emevi Devleti'nin yıkılmasından sonra Kufe'de bulunan Abdullah es-Saffah'ın halifeliğini ilan etmesiyle 750 yılında Abbasi Devleti kuruldu (Suyuti, 1944: 260-263). Abbasi Devleti'nin ilk halifeleri zamanında İslâm orduları ile Müslüman Türk boyları Anadolu'nun doğusunun fethine iştirak ettiler. Abbasi Devleti'nin 762 yılında merkezinin Bağdat'a taşınmasından itibaren Anadolu'yu da Marmara Ege ve Karadeniz'e kadar açmak istediler. Her yıl yapılan kışlık ve yazlık gazalar akın mahiyetini geçemedi. İstanbul kuşatmaları da bir netice vermedi. Anadolu'nun batı tarafı Bizans'ta kaldı. Bununla beraber Abbasi Devleti döneminde Anadolu'da yapılan gazalara daha da önem verildiğini görüyoruz (Şeker, 1991: 15). Sugur ve Avasım olarak adlandırılan Anadolu'da Bizans-Abbasi sınır bölgesindeki savunma şehirlerine Horasan ordusundan ve Maverâünnehir'den getirilen İranlı ve bilhassa Türk birlikler yerleştirildi. Halife Mehdi (775-785), özellikle Bizans sınırında Sugur-Avasım şehirlerini asker ve istihkâm bakımından takviye etti. Bununla beraber Fergana, Harezm ve Semerkand halkından Türkler ve İranlılarla birlikte Irak-Hicaz gönüllülerinden meydana gelen orduyu Hasan b. Kahtebe et-Tai komutasında H. 162/ M. 778-779 yılında Anadolu'ya gönderdi (Belâzuri, 2002: 242). Bunlar arasında İslâm'ın cihad emrine uyarak gönüllü olarak gelen Türkler de vardı. Bu şekilde Anadolu'ya asker ve sivil olarak gelen Türkler, Tarsus, Misis, Anazarza, Adana, Maraş, Malatya, Diyarbakır, Silvan, Ahlat, Malazgirt ve Erzurum şehirlerine yerleştirildiler. Böylece Anadolu'da oluşmuş olan Bizans-Abbasi sınırının doğusu kısmen Maverâünnehir, Türkleri tarafından iskân olundu. Özellikle Türklerin

kahramanlık ve askerlik kabiliyetleri bilindiği için, bu birliklerin ardı arkası kesilmiyordu (Koprman, 2005: 335-336).

Abbasi Halifesi Harun er-Reşid (786-809) dönemi Abbasi hilafetinin altın çağıdır. Bu dönemde Abbasi Devleti'nin komşularına özellikle Bizans'a karşı tartışılmaz üstünlüğü vardı. Halife Harun er-Reşid, Abbasi Devleti'nin sınır komşusu Bizans Devleti'ne karşı devam etmekte olan seferlere ehemmiyet verdi ve Anadolu'da bulunan Bizans-Abbasi sınırının yeniden tanzim ve tahkimine çok gayret sarf etti. Halife, Bizans sınırını yeniden düzenleyerek sınırı iki bölüme ayırdı. Sugur eş-Şamiye'yi, Sugur el-Cezire'den ayırarak buradaki Sugur şehirlerini (Adan, Ceyhan, Tarsus, Antakya) Avasım adıyla yeni bir askeri valilik haline getirdi. Sugur el-Cezirede bulunan sugur şehirlerini (Maraş, Hades, Malatya) aynı şekilde Avasım şehirlerine dönüştürdü(Kennedy, 1986: 144).

Halife Harun er-Reşid, Avasım'a dâhil olan hudut şehirlerini tahkim ettirerek buralarda devamlı oturan ve Bizans'a karşı sefer yapan askeri birlikler meydana getirdi. Bu yeni Avasım şehirlerindeki askeri birlikler başta Horasan olmak üzere ülkenin hemen her eyaletinden gelen askerlerden oluşuyordu. Tarsus ve Antakya şehirleri 787 yılında Sugur eş-Şam sınırının Sugur ve Avasım şehirleri haline getirildi. Halife Harun er-Reşid halifeliğinin ilk yıllarında hudutların tahkimi yanında donanmaya da önem verdi ve denizde de Bizans ile mücadeleye girildiği görüldü(Boswort, 1911: 58).

Halife Harun er-Reşid tarafından planlı bir şekilde yeniden organize edilen Sugur-Avasım bölgesinde Sugur-Avasım şehirlerinin (Tarsus, Antakya, Misis, Anazarba, Adana, Maraş, Hades, Malatya, Amid (Diyarbakır), Meyyafarikın (Silvan), Kalikala (Erzurum)) kalelerinin tahkim edilmesiyle İslam ordusunun yarım asır daha taarruz halinde bulunmasını temin etti. Üstelik daha önce teşekkül ettiği tarzda Anadolu gazaları (yaz, kış ve bahar seferleri) devam etti(İbnu'l Esir, 1987: 108; Zeydan, 1972: 181-183). IX. Asrın ilk yarısında Sugur-Avasım şehirlerine yerleşen Türk birlikleri ile bu şehirlerde Müslüman-Türk nüfusu oldukça kabarık bir duruma gelmişti. Bu Türk-İslam birliklerinin başında bulunan Afşin, Mengücur, Ferganeli Ömer, Semerkandlı Haris, Boğa Vasıf gibi Türk komutanları Bizans'a karşı şöhret kazanmışlardı.

Abbasi Devleti bütün birliklerini terhis ederek yerine Türklerden bir kısmı da İranlılardan olmak üzere İslâm ordusunu yeniden kurdu. Bu yeni ordunun Anadolu içlerine kadar akarak yeni fetihlerde bulunduklarını görürüz(Şeker, 1991: 16). Abbasi Halifeliğinin Şam Sugur ve Avasım şehirlerinden elde ettiği gelir, söz konusu illerin savunması için harcanan miktarın yanında oldukça önemsiz kalıyordu. Tarsus, Adana, Misis, Anazarba, Maraş, diğer birkaç şehrin de dâhil olduğu Şam sınırından elde edilen gelir, Abbasi Devleti'nin resmi istihbaratına göre 100.000 dinarı buluyordu. Bu gelir kamu işlerinde casusların, kuryelerin ve dağ, ırmak ve kalelerdeki geçitlerde bulunan muhafız noktalarının korunması ve bakımında kullanılıyordu. Sugur-Avasım şehirlerinin garnizonları için özel askeri kuvvetler gerekiyordu. Diğer yandan ise Şam Sugurundan elde edilen yıllık gelir 100.000 dinar

iken gerek kara gerekse deniz yoluyla yapılan yaz ve kış seferleri için 200.000, hatta kimi zaman 300.000 dinarlık harcama miktarı belirlenmişti. Maraş, Hadat, Malatya ve diğer birkaç şehirden oluşan Cezire Sugurundan elde edilen gelir 70.000 dinarı bulurken bu sınırın genel bakımı için 40.000 dinar harcanıyordu. Kalan 30.000 dinar paralı askerler için ayrılırken, askeri seferlerden doğan ve her bir seferin taşıdığı öneme göre belirlenen olağandışı harcamalar bir yana, her yıl bu giderlere en az 120.000, bazı zamanlarda ise 170.000 dinara kadar çıkabilen bir miktar daha ekleniyordu. Tüm bu masraflar Memun döneminde Abbasi Devleti'nin elde ettiği gelirlerin toplamı ile karşılaştırıldığında fazlasıyla önemsiz kalıyordu. 820 yılında Doğu halifeliğinin geliri savaş öncesinde 500.000 dinarı geçiyordu (Vasiliev, 1935: 94-97).

Halife Harun er-Reşid tarafından Anadolu'daki Bizans-Abbasi sınırında kurulan savunma sistemi artan Bizans taarruzları karşısında IX. Yüzyılın sonuna doğru giderek eski gücünü kaybetmeye başladı. Bizans ordusu, 877 yılında Maraş, Hades, 881 yılında yine aynı şehirler ile Malatya ve 833'te Tarsus üzerine yaptığı seferler sonucunda toprak kazanmamış idiyse de, bu teşebbüslerle Abbasi Ordusunun Anadolu'daki münferit başarılarına rağmen Bizans'ın doğu sınırında yine de sürekli bir ilerleme devrine girmiş oldu (Honigman, 1970: 67).

Bizans şehirlerinin İslâm hâkimiyetine girmesiyle oluşan Anadolu'da Sugur-Avasım bölgesindeki şehirlere İslâm medeniyeti yerleşerek gelişme kaydetti. Abbasi Halifesi el-Mutasım, hilafet makamına geçmeden önce Antakya valisi olduğundan Bizans-Abbasi sınır bölgesindeki duruma vakıftı. Halife olduğunda Afşin ile birlikte Anadolu'ya girerek Bizans'a karşı büyük bir zafer kazandı. Bizans İmparatoru V. Leon, Abbasi Devletinde Emin ile Memun arasında dört yıl süren (809-813) hilafet mücadelesini fırsat bilerek Anadolu'da Abbasi sınır şehirlerine sefer düzenledi. Anadolu'da hızla ilerleyen Bizans ordusu 813 yılının Ağustos ayında Sugur şehirlerine sefer düzenledi. Bizans İmparatoru ile Tarsus Emiri Sabit Tarsus yakınlarında savaştılar ve bu savaşı Bizans İmparatoru kazandı (Brooks, 1966: 127). Bizans ordusu Abbasi sınırını geçip Avasım şehirlerine doğru ilerlerken Memun, 813 yılında Abbasi halifesi olarak 833 yılına kadar hâkimiyetini sürdürdü.

Halife Memun, H.199/M.814 yılında Yezid b. Muhalled komutasında 10 bin askerden oluşan Abbasi ordusunu Tarsus'a gönderdi. Abbasi ordusu ve Bizans ordusu Tarsus yakınlarında karşılaştı ve yapılan savaşta Abbasi ordusu galip geldi. Böylece Bizans ordusunun Anadolu'daki ilerlemesi durduruldu (Zehebi: 1429). Halife Memun hilafetinin son devresinde Anadolu'yu fethetmek gayesini ön plana alınca bilhassa 830 yılından sonra Abbasi Devleti'nin askeri gücünü büyük ölçüde Anadolu'ya yöneltti (Taberi, 1992: 144). Halife komutasında Abbasi ordusu Anadolu'da hızla ilerledi ve Lulue'yi (Ulukışla) bunun üzerine Bizans İmparatoru Theophilos, Abbasi halifesine mektup yazarak barış teklif etti. Halife Memun, Bizans elçisine barış teklifini kabul etmediğini söyledi ve Şam Suguru'nun önemli şehri Tarsus'a doğru hareket etti. Tarsus'a gelen Halife Memun burada ateşli bir hastalıktan 9 Temmuz 833 tarihinde öldü. Böylece Halife Memun, Anadolu'da

Sugur-Avasım şehirlerine çok sayıda asker yerleştirmesine rağmen ölümü Arapları bu şehirlere iskân gayesinin tahakkukuna mani oldu. Bu tarihten sonra Anadolu'da Bizans- Abbasi mücadelesinin Sugur-Avasım şehirlerine Türk birliklerinin yerleştirilmesiyle yeni bir şekil aldı (Taberi, 1992: 224). El-Mutasım'dan sonra Abbasi ordusunda Türklerin nüfuzu gittikçe arttı ve Türkler başkumandanlığa kadar yükseldiler. Bunlardan gençliğinde Tarsus'ta Sugur emirliğinde bulunan Ahmed b. Tolun, Mısır'da istiklalini ilan ederek 868 yılında Tolunoğulları Devleti'ni kurdu. Anadolu'daki Bizans-Abbasi sınır bölgesine Abbasi Devletinin etkisini kaybetmeye başladığı bu dönemde Ahmed b. Tolun, 878 yıllarında Sugur-Avasım bölgesini Bizans'a karşı savunmaya başladı (Özkuyumcu, 2002: 18).

Ahmed b. Tolun Mısır'da hâkimiyet kurmuş olmasına rağmen gençliğinde Anadolu'da Bizans'a karşı gazalarda bulunduğundan 905 yılına kadar Bizans ordusunun Anadolu Bizans-Abbasi sınırını aşmasına engel oldu. X. yüzyılın ortalarına doğru Abbasi hilafetindeki iç mücadelelerden dolayı Abbasi Halifeleri Anadolu'da bulunan Bizans-Abbasi sınır bölgesine gerekli ehemmiyeti veremediler.

Suriye ve Amorion hanedanlıkları döneminde Bizans-İslâm mücadelesinde üstünlük Abbasi Devletinde iken Makedonya hanedanlığı döneminde (867-1081) ise durum Abbasilerin aleyhine gelişmeye başladı. X. yüzyılın başlarında Anadolu'da Bizans'ın taarruza geçtiği dönemde Müslümanları Hamdanoğulları temsil ediyordu. Seyfuddevle el-Hamdani kahrmanca mücadele etti ise de neticede Bizans ağır bastı (Koprman, 2005:337).

Böylece Anadolu'da Sugur-Avasım bölgesi Bizans ordusu tarafından tahrip edildi ve insiyatif Müslümanlardan Bizans'a geçti. Bizans bu taarruzda başarılı olmasını, X. yüzyılda imparatorluk yapmış olan üç Bizans İmparatoru, II. Nikephoros Phokos'a (976-1025), Ioannes Çimiskes'e (969-976) ve II. Basileios'a (976-1025) borçluydu.

II. Nikephoros Phokas döneminde Tarsus, Adana, Antakya dâhil bütün Şam Sugur-Avasım bölgesi Bizans hâkimiyetine geçti. Böylece X. yüzyıl ortasından itibaren Bizans, fetihler yoluyla Kuzey Suriye ve Anadolu Mezopotamyasında geniş arazi parçalarına sahip oldu.

XI. Yüzyılda Türklerin Anadolu'daki Akınları

İslâm dünyası ve medeniyeti yedinci yüzyıldaki inkişaftan üç yüz yıl sonra gerilemeye başlamıştı. Abbasi Devleti'nin Anadolu'da Bizans'a karşı üstünlüğü, 960 yılından sonra Bizans ordusunun taarruza geçmesiyle son buldu. Üç yüz yıl boyunca Anadolu'da bulunan Sugur ve Avasım şehirlerinden Bizans'a karşı seferlere çıkan İslâm ordusu, Bizans taarruzuyla bir ara duraksadı. Bu üç yüz yıllık dönemde Anadolu'nun ortasında Bizans-İslâm arazisini ayıran sınır bölgesi oluşmuştu (İbn Hurdadbih: 17).

Anadolu'nun ortasında oluşmuş sınır bölgesinde kendisine has bir hayat tarzı vardı. Sugur-Avasım bölgesinde yaşayan halkın yaşam tarzıyla iç kesimlerde yaşayan

halkın yaşam tarzı aynı değildi. Buna sınır kültürü de demek mümkündü. Bu kültüre İslâm'ın cihad veya gaza fikri hükmediyordu. İslâm akidesine göre bu savaşlarda ele geçirilen düşman malı ganimet olarak alınır, yurtları yıkılabilir, halkı da esir edilir veya öldürülebilirdi. Gazi bölükler, genellikle kumandanlarının isimlerine göre adlandırılıyordu. Anadolu'da Sugur-Avasım şehirlerinin valileri, Abbasi Devleti'nin ilk dönemlerinde Gazi bölüklerinin kumandanlığını yapmaktaydılar. Sugur-Avasım bölgesinde yaşayan halkın yaşamı zordu ve bu bölgede yaşayan halk her zaman savaşa hazırlıklı olmak zorundaydı (İnalçık, 1997: 277-278). 636-960 yılları arasında üç yüzyıl boyunca Anadolu'da Bizans- İslâm mücadelesi Tarsus, Adana ve Malatya şehirlerinden hareket eden ordular tarafından yapıldı. İslâm sınırının karşısında benzer bir Hristiyan teşkilat vardı ki, Bizans'da akritai denilen aynı ruh ile harekete geçiyordu (Dietrich, 2005: 98).

Abbasi Halifeleri, IX. yüzyılın başlarında Türk boylarını Abbasi Sugur-Avasım şehirlerine yerleştirirken asıl amaçları Türk boylarının Sugur-Avasım şehirlerine Bizans'a karşı yaz ve kış akınları yaparak Abbasi-Bizans sınır güvenliğini sağlamalarıydı. Abbasi-Bizans Sugur bölgesi, Antakya'dan Maraş'a, Malatya'dan Erzurum'a kadar olan bölgeydi. Abbasi Devleti, Türk boylarının bu şehirlerden Bizans'a akınlar yapmaları sayesinde IX. yüzyılda Anadolu'da Bizans'a karşı üstün konumdaydı. Bizans Devleti, X. yüzyılda başlayan Bizans taarruzuyla Abbasi Sugur-Avasım şehirlerini topraklarına kattı ve Anadolu'da Bizans'ı tehdit edecek bir güç kalmadı. Fakat XI. yüzyılın başlarında Anadolu'ya giren Türkler, Anadolu Sugur şehirlerinden Bizans ülkesine daha önce başlamış, fakat bir süre ara verilmiş olan akınları tekrar başlattılar. Böylece XI. yüzyılda Selçukluların tarih sahnesine çıkıp Anadolu'ya gelmesiyle Anadolu'da Bizans'ı tehdit eden yeni bir güç ortaya çıkmış oldu. XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek artan akınlarla bazı yöreleri ele geçirmiş olan Türkmenler, Selçuklu kanadı altında olmalarına rağmen devletçe belirlenmiş bir programa göre hareket etmemekte idiler (Gordlevski, 1988: 37-38).

Bizans Devleti, X. yüzyılda Abbasi Devleti'nin dâhilinde dini, içtimai ve siyasi buhranların şiddetlenmesinden faydalanarak taarruza geçmesiyle Anadolu'da Abbasi Sugur şehirlerini hâkimiyeti altına aldı. Böylece Anadolu'da Abbasi İslâm sınırını aşan Bizans, Abbasi Devleti'nin merkezini tehdit etmeye başladı.

İslâm dünyasının, iç ve dış tehlikelerle böyle bir buhrana maruz kaldığı X. asırda Türkler, İslâmiyeti kabul ve XI. asır başlarında Selçuklu Devleti'ni tesis etmek suretiyle İslâm dünyasına taze bir kan aşıladı ve onu çöküşten kurtardı. Bununla beraber Selçuklu Devleti, kuruluşundan (1040) Malazgirt zaferine (1071) kadar geçen 30 yıl zarfında henüz Bizanslılara karşı kat'i bir teşebbüse geçmiş değildi. Zira bu devrede Selçuklular İslâm dünyasının iç meseleleri ve birliği ile meşgul bulunuyorlardı. Bu sebeple uzun müddet Türk-Bizans münasebetleri küçük ölçüde mücadelelerden ibaret kaldı. Nüfus kesafeti ve yetersizlikten sıkıntı çeken ve birbirini sıkıştıran göçebeler boy beyleri idaresinde aileleri ve sürüleri ile göçerek kendilerine yurt ve hayvanlarına otlak bulmak maksadıyla Anadolu sınırlarından içeri giriyorlardı. Selçuklu Hükümdarları, İslâm Sultanı sıfatıyla, Müslüman

memleketleri ve ahalisini korumak için bu insan akınını Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru sevk ediyordu. Müslümanların ve bizzat halifenin şikâyet ve arzuları da Müslüman ülkeleri bu akınlardan korumaya matuf idi. Esasen Selçuklu Devleti de bu nüfus kesafetinin baskısı neticesinde kurulmuştu. Bu suretle bütün boy beyleri bütün göçebeler kendilerine yurt bulmak için Anadolu'ya göçmek zarureti kavramış ve bu husus herkesin şuuruna yerleşmişti. Tuğrul Bey ve Alp Arslan tarafından yapılan şarki Anadolu seferleri; Kutalmış, Afşin vesair kumandanlar idaresinde sevk edilen bazı merkezi kuvvetler müstesna Malazgirt'e kadar Anadolu'ya yapılmış Türk akın ve fetihleri hep bu göçebe Türk boylarının eseri idi.

Boy beyleri idaresinde Anadolu'ya giren Türkler Sivas, Kayseri ve Konya'ya kadar ilerlemişler, birçok bölge şehir ve kasabaları işgal etmişlerdi. Fakat bu fetihler henüz kat'i bir mahiyette olmadığı gibi Selçuklu-Bizans hudutlarında da esaslı ve hususiyle hukuki bir değişiklik bahis mevzuu değildi. Bu sebeple Bizans toprakları içinde Anadolu'da Türkler henüz bir takım mahalli ve muvakkat adacıklar halinde bulunuyor ve seyyar koloni teşkil ediyordu(Turan, 1973: 36-37). Selçuklu Devleti'nde Sultan Tuğrul beyin ölümünden sonra Sultanın çocuğu olmadığından kardeşi Çağrı Beyin oğlu Alp Arslan 1064'de Selçuklu Sultanı oldu. Selçuklu Sultanı Alp Arslan amcası Tuğrul bey'in yaptığı Anadolu akınlarını sürdürme kararı aldı. Bu amaç doğrultusunda 1064 yılında Anadolu fetih hareketlerinin sürdürülmesi hususunda Selçuklu komutanlarını görevlendirdi(Abu'l Farac, 1999: 316-317). Selçuklu Sultanı Alp Arslan ile Bizans İmparatoru Romanos Diogenes arasında 1071 yılının Ağustos ayında Malazgirt ovasında yapılan savaşta Bizans ordusu hezimete uğradı ve Anadolu'nun kapısı Türklere açılmış oldu. Sultan Alp Arslan, Anadolu'nun fethini emir verdikten sonra Türkistan seferine çıkmak zorunda kaldı. Böylece Türkmenler karşılarında bir Bizans ordusu kalmadığı için ordular ve kitleler halinde Anadolu'nun fethine ve iskânına başladılar. Türkmen topluluklarının Anadolu'da yayılmasında son derece etkili olan aile Selçuk'un soyundan gelen ailedir. Bu ailenin üyelerinden olan Kutalmış oğlu Süleyman Şah, 1075 yılında İznik'te Anadolu fetihlerinin merkezi olan Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdu(Cahen, 1988: 25-27).

Büyük Selçuklu Devleti kanadı altında Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle Selçuklu Devleti Türkmen göçebesine yurt bulmak ve onların geçimini sağlamakla kendini görevli görüyordu. Selçuklu Sultanlarından Alp Arslan(1063-1072) ve Melikşah (1072-1092) Türkmenleri Anadolu'ya sevk etmekle onlara yurt ve geçim sağladıkları gibi, bunun yanında Bizans'a karşı kendi güçlerini de arttırmış oldular. Bu politikanın bir sonucu olarak Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi gerçekleşti(Süryani Mihail, 1944: 33-35).

Türklerin Anadolu'ya Yerleşmesi

İslâm ordularının 636 yılında Anadolu'ya girmesinden sonra Anadolu'nun ortasında Bizans- İslâm sınır bölgesi oluşmuştu. Türklerin Anadolu'ya akınlar yapmalarına kadar Anadolu'da Bizans- İslâm orduları karşılıklı akınlar yaptılar. Bu sınır bölgesinde bulunan Sugur-Avasım şehirlerinin farklı toplumsal yapısı,

şehirlerin kendine has yapısından kaynaklanmaktaydı. Sugur-Avasım şehirlerinde yaşayan halk, iç bölgelerde daha barışçı ve istikrarlı bir düzene sahip halkın aksine sürekli savaşa hazır bir haldeydi. Özellikle 636-960 yılları arasında Bizans'a karşı cihat edip sevap kazanmak için Horasan ve Türkistan'dan Sugur-Avasım şehirlerine birçok savaşçı geldi. Malazgirt savaşı öncesi Anadolu'daki Sugur-Avasım şehirlerine Bizans'a karşı savaşmak için gelen Türkler, Malazgirt savaşı sonrasında Anadolu'ya yerleşmek için gelmeye başladılar(Turan, 1997: 243).

XI. yüzyılda Türklerin Anadolu'ya yaptıkları akınlar sonucunda Sır-Derya ve Maverâünnehir'deki Oğuz İli'nin geri kalan kısmı da Anadolu'ya akmaya başladı. Birbiri ardınca gelen göç dalgaları Anadolu sathında yayıldı. Oğuz İli'nin 24 boyu bu yeni vatan coğrafyasına yerleştiler. Anadolu Selçukluları, Türk devlet geleneğine göre daha önceki Türk devletleri, Göktürkler (552-744), Karahanlılar (932-1212) ve Büyük Selçuklular gibi devleti saltanat ailesinin ortak mülkiyeti olarak kabul ettiler. Bundan dolayı Türk devletleri bütünlüklerini devam ettiremediler ve devlet başkanının ölümü sık sık bir saltanat mücadelesine sebep oldu. Fakat Anadolu Selçuklu Devleti'nde şehzadeler arasında saltanat mücadelesinden dolayı devlet bölünüp yıkılmadı. Bunun yanında Büyük Selçuklu sultanları, emirlerine ıktı veriyorlardı ki emirler bu ıktılarda siyasi ve idari bağımsızlıklarını yaşarlarken ıktıların bulunduğu bölgede kendi adlarına para basarak yeni devletler kurdular. Fakat Anadolu'da bu şekilde ıktı sistemi hiçbir zaman mevcut olmadı. Bu sebepten ıktıların sahibi emirler. Anadolu'da kendi bağımsızlıklarını ilan ederek devletten ayrılarak kendi devletlerini kurmadılar(Turan, 1973: 262).

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da Bizans'ın mukavemetinin kırılmasıyla Türkmenler, Anadolu'ya yerleşmeye başladılar. Bu tarihten sonra Anadolu'da Türkmenlerin nüfusu artmasına rağmen Anadolu'nun Türkleşmesi birkaç asır aldı. Türklerin nüfus bakımından bütün köy ve kasabaları, harabeye dönmüş olan bu vatan coğrafyasını iskân edebilmeleri için ülkenin her tarafını imar etmeleri gerekiyordu. Aynı zamanda yüzyıllardan beri Anadolu'da kaybolan ticari, iktisadi ve içtimai hayat ile birlikte ırz, namus, can ve mal emniyetinin de temini icap ediyordu. Böylelikle Türk fütuhatından önce nüfusunu kaybederek ıssızlaşan ve harabeye dönen Anadolu yeni gelen kesif Türk nüfusu ile birdenbire canlılık kazanırken bir taraftan da süratle imar görmeye başladı. Yeniden ihya ve imar edilen Anadolu'da köy, kasaba ve şehirler esas itibarıyla ya eski harabelerin yanında veyahut da üzerinde kuruldu. Zira Türkler kendilerinden önceki Anadolu'da mevcut olan yolların ve güzergâhların hem strateji hem de ticari bakımdan yüzyıllar boyunca elde edilen tecrübeler neticesinde meydana getirildiği ilk anda idrak etmişlerdi. Dolayısıyla bu yollar üzerindeki köy, kasaba ve şehirlerle birlikte bunları birbirine bağlayan bakımsız tarihi yol şebekelerini de ihya etmeye başladılar. Yeni vatanlarına kavuşan Türkler kısa zamanda binlerce köy ve kasabayı kurarak Anadolu'yu vatanları yaptılar (Kafalı, 1997: 67).

Sonuç

Anadolu, pek çok medeniyetin doğduğu, geliştiği ve bugünkü Dünya medeniyetinin oluşmasında etkili olan bölgelerden biridir. Anadolu, tarih boyunca birçok milletin ilgisini çekmiş ve bu sebeple de sayısız istilaya sahne olmuştur. Lakin bu istila ve kültür değişikliklerinden hiç biri 636 yılında İslâm ordularının Anadolu'ya girmesiyle başlayan Anadolu'da İslâm medeniyetinin oluşmasına ek olarak XI. yüzyılda Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması ile sonuçlanan Oğuz (Türkmen) fetihleri kadar derin izler bırakamamıştır. Çünkü medeniyeti yüksek İslâm ülkelerine mukabil Bizans Anadolu'su içtimaî, iktisadî ve medenî bir sukut halinde bulunuyordu.

Müslüman Arapların hem Emeviler, hem de Abbasiler devrinde birçok defa bizzat halifelerin kumandasında muazzam ordular halinde gelip de bir türlü alamadıkları Anadolu, 1071 yılındaki Malazgirt savaşını takip eden 8-10 yıl içinde baştan başa açılmıştı. Halbuki fetih tek bir kumanda altında ve muntazaman bir plan dâhilinde de yapılmamıştı. Fethi müteakip ülkenin her tarafı Oğuz kümeleri ile doldu. Bunlar Türkistan ve İran'da yaşayan Türkler tarafından daima besleniyor ve yeni gelenler ile sayıları daima artıyordu. Fetihten sonra Anadolu ile Türkistan arasında bir göç kanalı oluşmuştu. Bu kanal ile 13. yüzyılın birinci yarısının ortalarına doğru Türkistan, Horasan ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya birbiri arkasından kalabalık Türkmen kümeleri gelmeye başladı. Böylece Oğuzların ezici çoğunluğu Anadolu'da toplandı.

Yüzyıllarca devam eden harpler sebebiyle nüfusu oldukça azalan Anadolu'ya Selçuklu fetihleri ile birlikte kalabalık Türkmen grupları gelmiş ve bu göçebeler hemen açılan topraklara yerleşerek, başta Doğu ve İç Anadolu sahası olmak üzere kısa zamanda Bizans Küçük Asyasını hâkimiyetleri altına almışlardı. Selçukluların getirdiği maddi-manevi kuvvetler sayesinde bu memlekette Türk- İslâm medeniyeti süratle filizlenmiş; sanat abideleri de iktisadî ve medenî yükselişin birer şahidi olarak bugüne kadar yaşamış ve ziyaretçilerini hayran bırakmıştır.

VII. yüzyılda İslâm ordularının Anadolu'ya girmesiyle başlayan daha sonraları Türklerin devam ettirdiği Anadolu'da Türkmen yayılması ile Anadolu toprakları Türk vatanı ve İslâm diyarı haline geldi. Selçuklu ve Osmanlı Devletleri, hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı tamamen İslâm ve Türk ordularının Anadolu'ya girmesiyle başlayan Müslüman Arapların ve Türklerin göçleriyle alakalıdır.

Kaynakça

- Abu'l-Farac (1999). *Abu'l-Farac Târihi*. Çev.: Ömer Rıza Doğrul, I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arnold, T.W (1971). *İntişar-ı İslâm Tarihi*. Çev.: Hasan Gündüzler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Belâzuri (2002). *Futûhu'l-Buldân*. (Çev.: Mustafa Fayda). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Brooks, E. W. (1966). "The Struggle with the Saracens (717-867)". *Cambridge Medieval History*. Cambridge.
- Bosworth, C. E. (1911). *Bilad el-Sham During The Abbasid Period, History of Bilad Al-Sham Comitte*. Amman.
- Cahen, C. (1988). *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*. (Çev.: Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldızlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Glubb, J. B. (1963). *The Great Arab Conquest*. London: J.B.G. Ltd.
- Gordlevski (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*. (Çev.: Azer Yaran). Ankara: Onur Yayınları.
- Honigman, E. (1970). *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*. Çev.: Fikret Işıltan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- İbn Hurdadbih. *el-Mesalik ve'l-Memalik*. www.alwarak.com.
- İbnu'l-Esir (1987). *El-Kamil fi't-Târîh*. (Çev.: Ahmet Ağırakça). İstanbul: Bahar Yay.
- İbn Kesîr (1994). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. (Çev.: Mehmet Keskin). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İnalçık, H. (1997) "Osmanlı Devletinin Kuruluşu". *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti, I. Cilt*, s. 271-298. (Çev.: Hulusi Yavuz) İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kafalı, M. (1997). *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Kennedy, H. (1986). *The Prophet and The Age of The Chaliphates*. New York: Longman.
- Koprman, K. Y. (2005). "Abbasiler Döneminde Bizans Sugurunda Türklük Faaliyetleri" *Kâzım Yaşar Koprman'a Armağan*, Armağan Kitabı, Makaleler, s. 331-346. Ankara: Berikan Yayınları.
- Nikephoros (1990). *Nikephoros Patriarch of Constantinople Short History*. Translated by Cyril Mango. Washington D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Ostrogorsky, G. (1981). *Bizans Devleti Târihi*. (Çev.: Fikret Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkuyumcu, N. (2002). "Tolunoğulları". *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Suyuti (1881). *History of the Chaliphs*. (Translated by Major S. Jarrett). Calcutta: Asiatic Society.

- Süryani Mihail (1944). *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*. (Türkçe tercümesi: Hrant.D. Andreasyan). Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi No:44'de yayınlanmamış tercüme). Ankara.
- Şeker, M. (1991). *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Taberi (1992). *The History of al-Tabari, Tarih el-Rusul ve'l Muluk*. Albany: State University of New York Press.
- Theophanes (1997). *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, A.D. 284-813*. Translated by Cyril Mango and Roger Scott. Oxford University Press.
- Turan, O. (1973). *Türkler Anadolu'da*. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Turan, O. (1997). "Selçuklular ve Beylikler Döneminde Anadolu". *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti, I. Cilt*, s. 241-269. (Çev.: Kasım Turhan) İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Uçar, Ş. (1990). *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Vasiliev, A. A. (1935). *Byzance et les Arabes. I. Cilt*, Bruxelles.
- Vasiliev, A. A. (1935). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (Çev.: A. Müfid Mansel). Ankara: Maarif Matbaası.
- Wellhausen, J. (1963). *Arap Devleti ve Sukutu*. (Çev.: Fikret Işıltan). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Zehebi. Tarihu'l-İslam. www.al-warak.com.
- Zeydan, C. (1972). *Medeniyet-i İslamiye Tarihi I. Cilt.* (Çev.: Zeki Megamiz). İstanbul: Tan Matbaası.